İLİM NEDİR, NASIL ve NE İÇİN YAPILIR?

Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ

Memleketimizde ilimin ve ilim adamlığının istismarı yaygınlaşmaktadır. Herhangi bir konuyu "Bilimsel açıdan" incelemek üzere bir toplantı tertiplenmekte veya herhangi bir görüşün «Bilimsel» olduğu ileri sürülmekte, böylece bilimin ve bilimselliğin ne olduğunu bilmeyen kişiler ve topluluklar o konu veya görüşe inandırılmaktadır. Söz konusu toplantı bir bilim kurumu (mesela bir üniversite veya fakülte) tarafından tertiplenmiş ise veya söz konusu görüş akademik unvanı olan bir şahıs (Profesör veya Doçent) tarafından ortaya atılmış ise, inandırıcılıkta başarı artmaktadır.

Bu yazı «Bilimin» ve «Bilimselliğin» ne olduğunu açıklamak suretiyle hem bilimcilere ve bilim kurumlarına gerçekçi olmayı, hem de bunları dinleyenlere mürşit olarak yalnız ve yalnız ilimi seçmeyi telkin etmek ve bu yönde yardımcı olmak amacı ile hazırlanmıştır.

İlim'in Tarifi:

İlim için «efradını cami ağyarına mani» bir tarif yapmak zordur. Gerçekten, bunun için çok çeşitli tarifler yapıla gelmiştir. Bunların çoğunda müşterek olan hususları içine alan, aynı zamanda her konu ve faaliyetin ilmilik bakımından değerlendirilmesinde kullanılabilecek kısa ve özlü bir tarif, bizce şöyle olabilir: İlim, sistematize edilmiş, belirli kural ve kanunlara uyan bilgilerdir. Böyle bilgiler elde etmek amacıyla yapılan çalışmalar ilmidir; bu çalışmaları yapanlara da ilim adamı denir. İlim adamı ilgilendiği alanda bir yandan bilinen kural ve kanunların geçerli olduğu şartlan ve hadiseleri tespit etmek, bir yandan da yeni kural ve kanunlar bulmak üzere araştırmalar yapar. Birinci amaç için yapılan araştırmalara **Uygulamalı**, ikinci amaç için yapılan araştırmalara da **Temel** araştırmalar denir.

Okuyarak, dinleyerek veya müşahede ve tecrübe yaparak edinilen bilgilerin ilmi olup olmadıklarına karar verebilmek için onların bu tarife uyup uymadıklarını incelemek lâzımdır. Önce söz konusu bilgiler sistematize edilmiş, yani sınıflandırılmış veya neye ait oldukları tasrih edilmiş olmalıdırlar. Verilen veya alman bir bilginin ait olduğu bilim dalı ve bu dal içindeki yeri belirlenmemiş ise buna «ilmî» denemez. Meselâ «Canlılarda boy ile ağırlık arasında bir ilişki vardır» demek artık ilmi sayılmamaktadır. Burada bir defa hangi canlıdan, bu canlının hayat devresinden ve hangi şartlarda yaşadığından, sonra da nasıl bir ilişkiden söz edildiğinin açıkça belirtilmiş olması gerekir. Bu canlı insan ise, fakat kaç yaşında ve hangi cinsiyette olduğu ve hangi şartlarda yaşadığı, ilişkinin de derecesi, istatistik modeli ve bu modelin kaç insan üzerinde yapılan ölçümlere dayandığı bildirilmemiş ise ortada ilmi bir bilgi yoktur.

İkinci olarak, belirli şartlarda yetişmiş ve belirli bir yaş ve cinsiyette, belirli sayıdaki insanlarda yapılan ölçümlere dayanılarak boy (X) ile ağırlık (Y) arasında meselâ = 1.7 + 0.43 şeklinde bir ilişki bildirilmiş ise, bunun aynı şartlarda yetişmiş, aynı yaş ve cinsiyetteki başka insan grupları için ne derecede geçerli olabileceğinin, hatta başka şartlarda yetişmiş, başka yaş ve cinsiyetteki insanlara da uyup uymayacağının, başka bir deyişle ne dereceye kadar genelleştirilebileceğinin belirtilmiş olması lâzımdır.

İlim Nasıl Yapılır?

İlim üç safhada yapılır. Bunlardan birincisi öğrenme, ikincisi yeni ilmi bilgilerin geliştirilmesi veya ortaya çıkarılması, üçüncüsü ise tefekkürdür. Bu safhalar aynı zamanda ilmi faaliyetlerin derecelerini veya kademelerini belirtir. Tefekkür, ilmi faaliyetlerin en yüksek merhalesidir. Buna ilmin felsefesini yapmak da denir.

Öğrenme, aklî melekeleri yerinde olan her insan tarafından yapılabilir ve eğer bu insan müslüman ise bu, kendisine farzdır. Sayın Hamdi Mert' in Tercüman Gazetesi' nin 19.11.1982 tarihli nushasındaki makalesinde sözünü ettiği Hadis-i Şerifleri bu münasebetle hatırlatmakta fayda vardır: «İlmi talep, her müslümana fazdır.» «İlim öğrenen için her şey istiğfar eder.» «İlim öğrenmek için yürümek, Allah yolunda cihaddan daha faziletlidir.» «Kim ilim öğrenmek için yol tutup giderse, Allah ona Cennete gidecek yolu kolaylaştırır.» Keza «İlim ibadetten hayırlıdır» Hadis-i Şerifi her halde ilimin öğrenme safhası için de geçerlidir. Bu Hadislerde sözü edilen ilmin yalnızca dini veya manevi ilimleri değil, aynı zamanda dünyevî ilimleri de içine aldığına dair inandırıcı tefsirler vardır.

Bilgi edinmek arzusu yüksek olan insanlardan müteşekkil bir cemiyette ilmin öteki kademeleri de gelişir. «Allah bir millete hayır murat ederse, alimlerini çoğaltır» Hadis-i Şerifini en haklı olarak milletimiz için yorumlayabiliriz. Çünkü Allah, elbette Türk Milletinin İslâmı nasıl müdafaa ettiğini ve İslâmın yüceliğini nasıl yaşayıp gösterdiğini ve temsil ettiğini bilir. Ö halde çok sayıda alimler yetiştirmeye ciddi ve samimi gayretler sarf edersek, Allah'ın inayeti ile bunda muvaffak olacağımıza inanmalıyız. Bu gayretlerin en verimlisi, bizce, her müslüman Türk'e, fakat öncelikle çocuklarımıza İslâmı gereği gibi öğretmek, bu arada İslâm da ilmin, en azından ilim öğrenmenin, yerini iyice benimsetmektir. Atatürk'ün «Muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma» ülküsünü gerçekleştirmemize ve «Hayatta en hakiki mürşit» olarak gösterdiği ilimi yayıp geliştirmemize bu gayretin çok büyük katkısı olacaktır.

İlmi öğrenme safhasında öğrenme arzusunu geliştirme görevi yanında, öğretme görevi de mühimdir. Devlet her yaş ve seviyedeki vatandaşlara öğretilecek ilmî gerçekleri ve öğretme metotlarını tayinde ve öğretimi yapacakları seçmede isabetli olmak mecburiyetindedir. İnanmayanlar ve komünizmin «bilimselliğini» iddia edenlerle bu görevler başarılamaz.

İlmi faaliyetlerin ikinci safhası yeni ilmi bilgiler geliştirmektir. Bu, her şeyden önce, çalışma alanı ile yakından ve uzaktan ilgili mevcut bilgilere hakim olmayı gerektirir. Yeni ilmi bilgiler, bilinen kural ve kanunların geçerli olduğu şartlar mahiyetinde olabilecekleri gibi, yeni bir kural veya kanun mahiyetinde de olabilirler. Hangi mahiyette olursa olsun, yeni bilgiler araştırma yapmakla geliştirilebilirler. İlmi araştırmaların gayesi, aslında, üzerinde durulan konuların tabi oldukları kural ve kanunları bulmaktır. Bunlar geçerlilik alanları geniş bilgilerdir. Bir bilginin geçerlilik alanı ne kadar geniş ise, o bilgi o kadar değerlidir, dolayısıyla ilmilik vasfı o kadar yüksektir. Tersine, bir bilgi ne kadar mahdut ve mahsus bir geçerlilik gösteriyorsa, o kadar değersiz, ilmilik vasfı o kadar düşüktür. Meselâ Cazibe kanunu, dünyanın, hatta kâinatın her yerinde her cisim için geçerlidir. Mendel kurallarından da erkek ve dişi cinsiyet hücrelerinin birleşmelerinden meydana gelen bütün canlı topluluklarında çeşitli vasıflar bakımından müşahede edilen benzerlik ve farklılıkları izahta yararlanılmaktadır. Zamanla bu kurallara uymayan müşahedeler yapılmış, bunlar için de yeni kurallar bulunmuştur.

Bir kural veya kanuna uydurulamayan bilgiler, tarif gereğince ilmi sayılamazlar. Bunlar gerçek müşahedelerden, tecrübelerden elde edilmiş veya nazari olarak geliştirilmiş olabilirler.

Fakat bunlar, izahlarına ve ispatlarına yarayacak yeni kural veya kanunlar bulununcaya kadar, birer not veya teori olarak kalmağa mahkûmdurlar. Meselâ Darwin' in evolüsyon teorisi 100 yıldan fazla bir zamandır sürdürülen gayretlere rağmen hala ispat edilememiştir.

Burada, kural veya kanun geliştirmek için çalışılan konu üzerindeki müşahedelerin rakamlarla ifade edilmeleri lüzumunu belirtmekte fayda görmekteyim. Gerçekten, müşahedelerini veya hadiselerini rakamlarla ifade edemeyen veya bunda geri kalan ilim dalları gelişememişlerdir. Toplum bilimleri ilgilendikleri hadiselerden bir çoğunu hâlâ kural ve kanunlara bağlayamamışlarsa, bunun başlıca sebebi, bu hadiseleri rakamlarla ifade edememiş olmalarıdır. Bunun idrak edilmiş olmasındadır ki, son zamanlarda gayretler bu noksanlığı gidermeğe yönelmiş, bunun olumlu sonuçları da görülmeğe başlanmıştır.

Memleketimizde yeni kural veya kanun mahiyetinde bilgiler geliştirmek şöyle dursun, mevcut kural ve kanunların memleketimizde hangi şartlarda uygulanıp hangi şartlarda uygulanmadıklarını tespit etmek ve bunlardan yararlanmak üzere uygulamalı araştırmalar yapma imkânlarının kısıtlılığı, maalesef, süregelmektedir. Araştırma yapacak müesseselerin başında, ileri memleketlerdekinden daha çok bizde, üniversiteler bulunur. Bunlar ise başta eleman olmak üzere kütüphane, laboratuvar ve materyal bakımlarından gereği gibi teçhiz edilememişlerdir. Üniversitelerimizin gerekli hazırlıklar yapılmadan sayıca hızlı denecek bir tempo ile çoğaltılmaları, elemanların esas itibariyle öğretimden sorumlu tutulmaları, araştırmaların hemen yalnızca akademik unvanlar elde etmek (yani doktor, doçent ve profesör olmak) gayesiyle yapılmaları, bunlarda bile görülen ilmi noksanlıkların maddi imkânsızlıklar mazereti ile müsamaha ile karşılanmaları, daha yüksek bir ilmi seviyeye ulaşmak için rekabet ve yardımlaşma havası yerine, daha yüksek bir akademik unvan ve idari selahiyete kavuşmak için mücadele havasının yaratılmış bulunması, yeni bilgiler geliştirecek kabiliyet ve hevesinde olanlara fırsat ve imkân vermede gösterilen hasislik yüzünden bunların dış ülkelere göç etmeleri ve buna benzer haller üniversitelerimizin yeni bilgiler geliştirmede, maalesef, tatmin edici olamamalarında başlıca sebeplerdir.

Resmi ve özel kesimlerdeki uygulayıcıların memleketimiz şartlarında güvenle kullanılabilecek yeni bilgiler ve teknolojilere itibar etmeyip veya ihtiyaç duymayıp alışageldikleri dış kaynaklı bilgi ve teknolojileri tercih etme temayülleri de söz konusu gerilikte, dolaylı da olsa, önemli bir sebep teşkil etmektedir. Uygulayıcılardan araştırma kurumlarına problem getirildiği pek nadirdir.

İlmî faaliyetlerin üçüncü safhası olan Tefekkür veya ilmin felsefesi, elde edilen, ortaya çıkarılan yeni bilgilerin (özellikle kural ve kanunların) hikmet-i vücudu, kaynağı ve birbirleri ile münasebetleri üzerinde fikirler geliştirmektir. Hemen her gün ilmî bilgiler ortaya çıkarılmaktadır. Her hangi bir alanda bugünkü bilgilerimiz bundan on yıl önceki bilgilerimize nazaran daha çok ve daha derindir. Bundan on yıl sonra bu bilgiler daha da artacak ve derinleşecektir. Fakat acaba bir sona varılabilecek midir? Bilgi mecmuası bir kürre olarak düşünülürse, önce bu kürrenin sathındakiler tanınmağa, sonra ikinci, üçüncü, …… tabakalara inilmeye çalışılacaktır. Kürrenin kaç tabakadan oluştuğu ve halen hangi tabakada bulunulduğu bilinmeden bu inişlere devam edilecektir. Bu durum ilmin sürekliliğini, ilim adamlarındaki daima daha derinlere inmek arzusunu ifade etmektedir. Bilmukabele, bu arzuyu içten duymak ve bunun peşinde koşmak gerçek ilim adamlığının en önemli özelliğidir. İşte ilmin felsefesini yapmak, her buluştan sonra bunun neyi aydınlattığını, ileride nereye varmayı mümkün kıldığını, başka buluşlarla münasebetlerini düşünüp geliştirilen görüşleri ifade etmektedir.

Maddeciler kâinatta mevcut canlı, cansız bütün varlıkların esasını atomların teşkil ettikleri görüşünden hareket ederek bunların yapılarını, fonksiyonlarını ve birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya çıkarmakla «Tabiatın-Doğanın» sırrının çözülebileceğini, böylece de mevcutların aynının, hatta daha başkalarının meydana getirilebileceğini ileri sürmektedirler. Bunların bu istikamette çalışırlarken elde ettikleri her yeni bilgi karşısında hayrete düşmemeleri, yaptıklarını mümkün kılan kudretin kaynağı üzerinde durmamaları, atomun bile kendi içinde bir «Alem» olduğunu, kendilerinin bunu yaratamayacaklarını, ilah kavramaya çalışmamaları maneviyat noksanlığından, bu noksanlığı kabul ve ifade etme korkusundan ileri gelmektedir.

Halbuki gerçek alimler, her buluşun «Halik» tarafından kâinatta kurulmuş nizamın mükemmelliğini tanımaya yaradığını ifade etmekte, bu gerçeğin açıkça belirtilmesini görev saymaktadırlar. «Bir tabiat kanununu ifade eden her formül, Allah'ı öven bir ilâhidir» diyen de çağımızın alimlerindendir. Tanınmış Alman alimi Max Plankta «Hangi sahada olursa olsun, ilimle ciddi şekilde meşgul olan herkes, ilim mabedinin kapısındaki şu yazıyı okuyacaktır: «iman et; iman, ilim adamının vazgeçemeyeceği bir vasıftır» demiştir. Keza, ismi çağımız alimler listesinin baş taraflarında yer alan Albert Einstein «Kâinat yaratıcısına inanç, ilmi araştırmanın en kuvvetli ve en asil muharrik gücüdür» diyerek ilmin felsefesine istikamet göstermiştir.*Kâinatta her şeyin, insanın onlardan faydalanması ve onlarda bir **Hikmet** görmesi için yaratıldığına inanmış ilim adamları, hem alanlarında insanlığa daha faydalı olurlar, hem de kendileri insan olarak yücelirler. Alimler **Halik** ile değil, birbirleriyle yarış etmelidirler.

(*) Burada tanınmış alimlere ait oldukları bildirilen görüşler, Ümit Şimşek tarafından hazırlanıp Yeni Asya Yayınları arasında yer alan «Big Bang-Kâinatın Doğuşu» adlı eserden alınmıştır.

İlim Ne İçin Yapılır

İnsan etrafında olan bitenler hakkında bilgi edinmek arzusu duyan bir yaratık olmakla mümeyyizdir. O halde ilmin her safhasında bu arzuyu tatmin gayreti hâkimdir. İnsanın yeni bir şeyler (Hatta okuma - yazma) öğrendiği zaman duyduğu manevi tatmin her türlü maddi tatminlerin üstündedir. İlim adamını ilim yapmaya teşvik eden, maddi bir kazanç sağlama arzusu değil, bundan bir haz duymasıdır. Yeni elde ettiği bir bilginin veya buluşunun ilmi bir dergide yayınlanmış olması, gerçek bir ilim adamı için paha biçilmez bir haz kaynağıdır. Sırf para kazanmak için kitap yazanlar, ilim adamı olma zevkini tatmamış olanlardır. Bu maksatla yazılmış kitaplar da gerçekten ilmi olanlardan kolayca tefrik edilirler.

İlmin her safhasında bir şeyler yapabilmiş olanların duydukları hazda, şüphesiz, hem Allah'a yaklaşmış, O'nun istediği yolda yürümüş, hem de içinde yaşadıkları cemiyete bir fayda sağlamış olmanın da payı vardır. Gerçekten mensup olduğu milleti yücelmiş görmekten gurur duyan herkes bunda bir pay sahibi olmayı arzular. İlmin her kademesinde bu mümkündür. İlmî bilgiler öğrenmek ve yalnız böyle bilgilere değer verecek bir seviyeye ulaşmak bile cemiyetin yücelmesine bir katkıdır. Diğer taraftan, ilim, diğer bütün alanlarda ilerlememizi sağlayacak bir güç kaynağı olduğundan, ilmi seviyemizin yükselmesinde pay sahibi olmak, milli duyguları gelişmiş her Türk'e, diğer alanlardakinden daha büyük gurur ve iftihar duymaya hak kazandırır.